

ЕТНОНІМ “НАРОДНИЙ СПІВЕЦЬ” У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття підносить проблему вивчення краєвих традицій фольклору, які пропонувалися народними співцями. Розглянуто жанри, виконувані в різних країнах світу. Надано характеристика ліро-етнічним творам, які користувалися найбільшою популярністю в різні часи у різних народних виконавців.

Ключові слова; народний співець, фольклорні жанри, взаємопроникнення культур.

Етнокультурні традиції мають міцне коріння в усіх народів світу. Спробуємо провести паралель між етнонімом “народний співець”, починаючи із сивої давнини й до сьогодення в різних культурах, охарактеризувати жанрову специфіку їх творів та особливості манери виконання.

Звернувшись до теорії й історії світової літератури, ставимо за *мету*: якнайширше охопити межі фольклорного розмаїття народних співців світу; показати первинність основи літературних традицій у витоках усної народної творчості, яскравими представниками якої є народні співці, вирішуючи такі завдання:

- дати тлумачення дефініціям “народний співець” і “фольклорні жанри”, виконувані ними;
- описати особливості народних традицій різних народів;
- прослідкувати процес взаємопроникнення культур і надання специфічних рис того народу, який сприйняв повністю чи частково чужу культуру.

Вивченням означуваного питання займалися Г. Горина, Р. Кирчів, І. Крип’якевич, О. Нельма, С. Павлюк та ін. [1–3]. Велика заслуга належить етнографам Ф. Колессі та К. Квітці. Займалися вивченням народної пісні угорський композитор і вчений Бела Барток, фінський композитор і дослідник Іломарі, історик музики доктор Зданек Неєдли.

Народних співців мали всі народи світу. Так, на Кавказі у вірмен та азербайджанців їх називали ашуги (від араб. ашик – закоханий). Найбільше відомостей про ашугів збереглося в літературі XVII ст. Професійними ашугами були Сант-Нова (близько 1712–1798 рр.), Сулейман Стальський (1869–1937 рр.). Вони часто декламували своєрідні пісні-частушки – баяті під акомпанемент музичних інструментів сазу, кеманчі чи торі. Ще у вірмен були гусани, які виконували свої пісні у супроводі бубна, сопілки, ліри або труби в час народних гулянь та обрядових свят; тахасяці, що виконували пісні-тахі. Збірник тах називався тахаран. У Туркменістані й Узбекистані – це були бахші (багші), які виконували свої пісні у супроводі гри на дутарі – музичному інструменті з двома струнами. Великі епічні твори дагани (своєрідні поеми, сказання) вони виконували чергуючи розповідь і спів. Від них записано багато пісень, об’єднаних у такі збірники, як: “Гьор-огли”, “Аимур Гариб” та ін. Виконувалися узбекськими співцями і так звані туйуцки – невеликі чотиривірші, часто вітального змісту, чорбаіти – восьмивірші. Бояном (рідше Баяном) називали легендарного співця часів Київської Русі. Уперше згадується в “Слові о полку Ігоревім”. Невідомий автор цієї найвеличнішої пам’ятки кілька разів звертався до Бояна, називаючи його “віщим” співцем, “соловейком старих часів”.

Також у давні часи були скоморохи. Так звали як народних співців, так і артистів. Це були і мандрівні музики, і співаки, і танцюристи й автори здебільшого жартівливих та сатиричних пісень у народному дусі. Скоморохи були постійними учасниками народних свят, розваг, обрядів. При цьому часто співали пісні та виконували музикально-драматичні сценки. Гра скоморохів зображена на одній із фресок Софійського собору в Києві. У XVI ст. скоморохи іноді створювали цілі трупи-ватаги, граючи на народних інструментах – домрі, сурнах, гусях, гудках.

Давній Рим теж мав своїх співців. Звалися вони гістріони. У римлян перших століть нашої ери поширеним був жанр “сильва” (від лат. *silva* – ліс, *silvae* – матеріали, нариси). За формою сильви – імпровізації із широким використанням красномовних виразів. Відомим автором сильв був співець Стацій (помер близько 95 р.). Римляни часто зверталися до так званого фалекієвого вірша (від імені автора Фалека), який поєднує в одному творі дактиль і хорей. До нього звертався вишуканий Катул Дум (I ст. до н. е.) – народний поет, співець і музикант – імпровізатор в Афганістані. Він виконує свої пісні під акомпанемент струнного інструмента.

Жіршами і оленшами називаються народні співці у Казахстані. Вони виконують під акомпанемент домри епічні, фольклорні та літературні твори. За рідким винятком, жірші самі творять пісні. В основному виконують почуте від інших, додаючи при цьому й дещо своє. Відомий у казахських співців і так званий безсюжетний вірш, що містить філософські або інші роздуми – толгау. Із такими віршами, виконуваними речитативом, виступали казахські поети Абай Кунанбаєв, акин Джамбул Джабаєв та ін. Киргизи співців-імпровізаторів, які виконують свої пісні під акомпанемент триструнного музичного інструмента – комузу, шановано величають ірчами. Ірчі – постійні учасники народних свят і зборищ. Амикул Усенбаєв – популярний серед казахського народу ірчі.

В Індії співець, що уміло імпровізує відповідно до ситуації, іменується кабі. На межі II–I тисячоліть до н. е. (до появи буддизму) тут були веди. Вони виконували переважно віршовані релігійні гімни, молитви, пісні, що відзначаються ліризмом, різноманітністю віршованих розмірів, багатством художніх заходів. Твори ведів об'єднані в збірники – самхіти. Їх чотири: Ригведа – веда гімнів; Самведа – веда пісень; Яджурведа – веда жрецьких висловлювань і формул; Атхарведа – веда заклинань жерців. У найважливішій з них – Ригведі – 1028 гімнів (сукта), що виконувалися індійськими співцями. Так званими упанішадами (санскр – таємне) – філософськими творами у I тисячолітті до н. е. збагачений народний фольклор. Їх основний зміст становлять релігійні догми, обґрунтування брахмаїзму, морально-дидактичні положення, інколи наївно-матеріалістичні міркування про будову світу, відгуки історичних подій тощо.

Німецький середньовічний поет-співець і виконавець лицарської лірики XII–XIV ст. мав назву мінезингер (від нім. *Minnesinger* – співець кохання). Найвидатнішим мінезингером вважають Вальтера фон дер Фогельвейде (1170–1230 рр.). Популярними в Німеччині були фастнахтшпілі (від нім. *fastnachtspiel* – розваги в час масниць) – невеликі веселі твори періоду XV–XVI ст. Багато творів цього жанру написав Ганг Сакс. Мандрівними професійними співцями у стародавній Греції були рапсоди (від грец. *rhapsodos*, *rhapto* –

складаю, ode – пісня). Якщо більш давні співці – веди – самі створювали пісні та співали їх під акомпанемент ліри, то рапсоди виконували наспівною декламацією переважно завчені ними гомерівські сказання про діяння легендарних героїв і богів, своєрідно “складали” їх в один твір. З VI ст. до н. е. на всіх грецьких святах в Афінах влаштовувалися змагання рапсодів. Вони при цьому один за одним декламували розділи з “Іліади” й “Одіссеї”. Давні греки уявляли собі легендарного автора “Іліади” й “Одіссеї” Гомера Сліпим рапсодом. Пізніше слово “рапсод” стало вживатися у переносному значенні як синонім до слів “поема”, “співець”. Звідси виникло й слово “рапсоди” (від грец. *rhapsodis*). У Давній Греції так називався уривок народно-епічної поеми про легендарних героїв і богів, зокрема пісня “Іліади” або “Одіссеї”, з якою виступав перед слухачами рапсод. Поширеним у Греції були і фалісні пісні (від грец. *Phalioas* – фалос, культовий символ плодючості). Арістотель стверджував, що жанр комедії пішов саме від фалісних пісень. Скальдами (від сканд. *skald*) іменувалися народні співці та поети Давньої Скандинавії. В епоху раннього середньовіччя (VII–X ст.) скальди складали пісні про походи та битви вождів нормандських племен – конунгів, морських піратів, купців, вікінгів.

У XII–XIV ст. скальдами стали називати придворних поетів, що створювали переважно величальні лицарські пісні. Мали своїх мандрівних співців і французи. Трувери (від франц. *trouver* – творити) були відомі в XI–XIV ст., переважно у північних провінціях Франції. Це були як епічні, так і ліричні поети та виконавці. Спершу трувери широко використовували традиції народної творчості (ритм, мелодії, мотиви) та складали пісні про героїчні подвиги. Потім підпадають під значний вплив придворної лірики трубадурів (від франц. *troubadour*, від прованс. *trobador* – віршувати) – середньовічних провансальських поетів і співців XII–XIII ст., що складали пісні про кохання, оспівували лицарське служіння обраній дамі. Основні жанри творів у труверів були такі: альби, балади, рондо та ін. Від труверів бере свій початок лицарський роман, адже лицарство в цілому звали ще трубадурами, творчість яких поклала початок за виникненням труверів. Прованс був південною провінцією старовинної Франції – Батьківщиною трубадурів, але пісні в їх власному виконанні знали не лише у Франції, а й в Італії, Іспанії. Найлюбленіші жанри їх лірики: балада, альба, кансона, сирвента та ін. Деякі з них (альби, балади) були запозичені труверами. Охарактеризуємо ті фольклорні жанри, які були найважливішими у труверів і трубадурів. Найпоширеніші з них – балада (від франц. *ballade*, прованс. *ballada* – танцювати) – невеликі ліро-етнічні твори казково-фантастичного, легендарного або героїчного змісту з драматично напруженим сюжетом. Гострота, часом традиційність сюжетної лінії поєднується в ній з яскраво-ліричним забарвленням розповіді. Досить поширеним був такий фольклорний жанр, як альба (від прованс. *alba* – світанок, ранкова зоря). Це одна із жанрових форм середньовічної (XI–XIV ст.) куртуазної лірики, що зображує розставання вранці закоханих після таємного побачення. У трубадурів ця пісня набула сталої форми – монологу або діалогу, також широкоживаними у них були кансони, або канцони (від італ. *canzone* – пісня) – одна із форм середньовічної лірики на тему кохання, пов’язаного з культом дами з лицарським служінням їй. Неве-

ликі канцони називали канцонетами. Виконувалися кантилени (від лат. *can-tilena* – пісня, розповідь) – невеличкі твори ліро-епічного характеру; сирвенти (від прованс. *sirven* – той, хто перебуває у когось на службі) зразку провансальської лірики XII–XV ст. У сирвентах прославлялися подвиги рицарів, хрестові походи; рондо (від франц. *rondeau* – круглий) – одна зі строфічних форм, що виникла в середньовічній ліричній поезії з повторенням в кінці тих слів, якими починався твір; ронделі (від франц. *rondel* – коло) – закінчений вірш із тринадцяти рядків, поділений на три строфи, перші дві – по чотири рядка, третій – п'ять рядків. Перші два рядки вірша повністю повторюються в кінці другої строфи, а перший рядок ще й завершує рондель.

На теренах України народних співців було чи не найбільше різновидів. Виконавцями дум, пісень, балад, жалів були кобзарі, лірники, бандуристи. Охарактеризуємо кожний із цих напрямів розвитку фольклору. Першими виникли кобзарі. Назва походить від інструмента, яким користувалися співці, – кобзи. Уже в XVI ст. мистецтво кобзарів досягло високого розвитку. Кобзарі були учасниками козацьких походів, і в думках та піснях прославляли героїв, що відзначилися у боях. Найбільш відомими кобзарями були Іван Стрічка, Андрій Шут, Остап Вересай, Іван і Михайло Кравченки, Федір Кушнерик, Єгор Мовчан, Павло Носач, Терешко Пархоменко, Гнат Гончаренко та ін. Показовим є той факт, що Т. Шевченко назвав “Кобзарем” свою збірку віршів і поем. Ця назва стала другим ім'ям великого українського поета. Пізніше з'явилися бандуристи, які замість кобзи користувалися бандурою. В бандурі стрій неусталений. Подібний до бандури торбан. Зі струнних ударних музичних інструментів відомі цимбали, зі струнних смичкових – скрипка, підбасок, або басоль, струнно-клавішова ліра. Із духових дерев'яних назвемо сопілку зі свищиком, яка має декілька різновидів: денцівку, теленку (з кори або ліщини), жоломаги (подвійна денцівка), сопілку “на зуб” (більших розмірів), флюяру без свищика, одно- і двобічну свиріль (ряд тростинових сполучених цівок різної довжини), трембіту (із вижолобленого дерева, обвитого березовою корою, завдовжки понад 2 м), пастуший ріг із волового рога, дерева та бляхи (подібної конструкції, як трембіта), коза, дуда, або волинка, у вигляді трьох трубок (“сисак”, “туп” і “карабки” з різком), з'єднаних із міхом із козячої або телячої шкіри, бубон (тарабан), решітце, труби, сопіли, дуди, гуслі, восьмиструнні слов'янські лютні, дволіктеві дуди тощо.

Золотою добою української народної пісні можна вважати XVI–XVIII ст. У піснях цього періоду відтворюються та закріплюються ті характерні прикмети української народної пісні, які відрізняють її від пісень інших народів. З'являється нова форма козацьких дум ліро-епічних творів імпровізовано-речитативного характеру. Спорідненими з думами є історичні пісні. Їх виконавці – кобзарі, бандуристи, лірники – організувалися у співацькі братства, або цехи, своїми традиціями. Подальший розвиток української народної пісні зближує її з європейською системою, із чітким поділом з означеною тональністю, у високооригінальну форму гетерофонії (“підголосків”). Зміст пісень наповнений індивідуальними переживаннями людини у різноманітних формах. З'являються танкові форми мелодії шумки, козачка, метелиці, коломийки тощо. У XV–XVII ст. маємо звістки про співаків і музик із так званих поборових

реєстрів. Також у XVI ст. зустрічаємо часто в польських, німецьких табулятурах лютню з українськими танковими мелодіями. Лірники були відомі як в Україні, так і в Білорусі. Вони під акомпанемент струнно-клавійного музичного інструмента ліри співали моралізаторські, а також історичні та сатиричні пісні, іноді думи – народні ліро-епічні твори, переважно героїчного змісту, про важливі події історії України (починаючи з XV ст.), виконувані народними співцями речитативом (співом-декламацією). У думах немає поділу на строфи, а розмежування відбувається на нерівні періоди, в кожному з яких висловлена закінчена думка. Рядки думи нерівно-складові (від 4 до 20 складів), римування переважно дієслівне і часто охоплює цілий період. Виконання думи переважно є імпровізацією. Відомо близько 50 сюжетів дум у більше, ніж 300 варіантах. До XIX ст. народні співці називали думи лицарськими піснями та піснями про старовину. На початку XIX ст. український фольклорист М. Максимович ввів термін “дума” в тому значенні, в якому він вживається і сьогодні.

Висновки. Таким чином, нами зроблена спроба розглянути етнонім “народний співець” у творчому доробку народів світу. Також описано їх жанрову специфіку, манеру виконання поетичних творів тощо. Підкреслено, що слово народного співця реагує на все, що відбувається в нашому житті, дає свою оцінку подіям, явищам і особам, збагачуючи музичну традицію народів світу. Етнічне розглядається як світ упредметнених в музичних інструментах, виконавчій манері цінностях, як шлях до самосвідомості етнографічної маси, як рівень самоідентифікації народу. Народною музикою вважається весь скарб вокальних та інструментальних мелодій, що від найдавніших часів існування збереглося у сьогоденні, як індивідуальний витвір кобзарів, лірників, бандуристів тощо. У культурному житті народна музика відіграє незвичайно важливу роль, є початком, зародком музичної культури в індивідуально-творчому значенні, засобом національного відродження, одним із найкращих і найбагатших проявів духовних прикмет народу.

Список використаної літератури

1. Історія української культури / за заг. ред. І. Крип'якевича. – К. : Либідь, 1994. – 656 с.
2. Українське народознавство / за заг. ред. С.П. Павлюка, Г.Й. Горинь, Р.Ф. Корчіва. – Л. : Фенікс, 1997. – 608 с.
3. Нельга О.Ф. Теорія етносу : навч. посіб. / О.Ф. Нельга. – К. : Тандем, 1997. – 368 с.

Приходченко К.И. Этноним “народный исполнитель” в мировой литературе

Статья поднимает проблему изучения лучших традиций фольклора, которые пропагандировались народными исполнителями. Рассматриваются жанры, исполняемые ими в разных странах мира. Дается характеристика лиро-эпическим произведениям, которые пользовались наибольшей популярностью в разные времена у разных народных исполнителей.

Ключевые слова: народный исполнитель, фольклорные жанры, взаимопроникновение культур.

Prikhodchenko K. The word “Folk Singer” in the world literature

Article lifts a problem of studying of the best traditions of folklore which were propagandized by elegant executors. The genres executed by them, in the different countries of the world are considered. The characteristic liro-ethnic is given by products which used the greatest popularity at various times at different national executors.

Key words: the national executor, folklore genres, interosculation of cultures.